

RUSIJOS JEFIMKOS LIETUVOJE

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Numizmatikos skyrius
Arsenalo g. 1, LT-2001 Vilnius
El. p. numizmatika@lnm.lt

Straipsnyje aprašomos Rusijos caro Aleksejaus Michailovičiaus (1645–1676) monetos – 1655 m. data kontrasignuoti Vakarų Europos taleriai – jefimkos. Nagrinėjamos šių monetų atsiradimo priežastys ir aptariama 31 su Lietuva susijusi jefimka. Aprašomi šių monetų radiniai ir jefimkos, esančios muziejuose bei privačiose kolekcijose. Pagrindiniai žodžiai: jefimka; taleris; moneta.*

Įvadas

Jefimkos pavadinimas kilo iš miesto pavadinimo – Joachimstalis (Šiaurės Bohemija – dab. Jachimovas, Čekija), kuriame buvo kaldinamos monetos, vadinamos joachimstaleriais. 1518 m. buvo nukaltos sunkios (apie 30 g) aukštos prabos (apie 970) sidabrinės monetos, kurių kalybą vėliau perėmė visos Europos valstybės. Įvairių valstybių taleriai XVI–XVII a. Rusijoje turėjo savo pavadinimus. Liūbeko taleriais (kilę iš miesto pavadinimo) buvo vadinami Vokietijos (Šventosios Romos imperijos) miestų monetos. Kryžiniais vadinti Ispanijos Nyderlandų patagonai. Kitų valstybių pilnavertės** monetos taip pat turėjo savo specifinius pavadinimus. Dažniausiai jų pavadinimai buvo susiję su jose vaizduojamais asmenimis ar ženklais. Bet dauguma Vakarų Europos talerių Rusijoje visgi buvo vadinami vienu vardu – jefimkomis. Monetas, apie kurias rašoma šiame straipsnyje, t. y. kontrasignuoti taleriai, XVII a. Rusijoje buvo vadinamos – „ефимок с признаком“ (jefimka su požymiu arba ženklu). Šiandien jefimkomis vadinami įvairių Vakarų Europos valstybių XVI–XVII a. taleriai, Maskvoje kontrasignuoti 1655 m. data.

Taleriuose buvo įkalami nedideli du ženklai. Pirmiausia buvo įkalamas apvalus įspaudas su įprastos tuometinės kapeikos atvaizdu – raiteliu su ietimi ir po juo esančia raide M (Maskvos kalyklos ženklas) bei taškelių apvadu. Po to buvo kalamas antrasis ženklas – stačiakampis įspaudas su 1655 m. data. Šios monetos kaldintos 1655 m., o apyvartoje Rusijoje buvo iki 1659 m.

Apie jefimkas Rusijoje yra gana nemažai rašyta. Daugiausia šioje srityje nuveikė žinomas Rusijos numizmatas Ivanas Georgijevičius Spaskis (1904–1990). Jis yra parašęs nemažai mokslinių straipsnių ir išleidęs dvi knygas-katalogus, skirtus jefimkoms. Nors Rusijoje dar ir šiandien ginčijamasi, ar taleris čia atliko tik prekinį žaliavinį vaidmenį, ar jis buvo naudotas ir kaip pinigas, tačiau visais kitais jefimkų klausimais kol kas pasikliaujama I. Spaskiu. Lietuvoje jefimkomis nesidomėta. Tai galbūt lėmė jų retumas, nes Lietuvoje jefimkų aptikta tik dviejuose lobiuose. Tad ir žinių apie jas galime rasti tik keliuose publikacijose. Apie Lietuvoje aptiktas jefimkas rašyta ir mūsų jau minėto I. Spaskio darbuose, kartu čia minimos ir kitos jefimkos, susijusios su Lietuva. Straipsnio pagrindinis tikslas – aptarti visas su Lietuva susijusias jefimkas ir nustatyti tikslią atribuciją.

* Kontrasignavimas – oficialus svetimo, nepažįstamo, neįskaitomo pinigų pažymėjimas, įteisinimas, pripažinimas krašte priimtinu ir vartotinu.

** Moneta, kurios metalo vertė sutampa su jos kurso verte.

1. Vakarų Europos taleriai Rusijoje

Monetos iš vietinio sidabro Rusijoje pradėtos gaminti tik nuo XVIII a., nes tauriųjų metalų gavyba pradėta tik XVII a. Anksčiau sidabras ir auksas buvo importuojami. Iš pradžių sidabras buvo importuojamas lydiniais, bet vėliau juos pakeitė Europoje vis labiau išgalintys taleriai. Taleriai buvo geriausia sidabro žaliava. Iki tol įvežamus sidabro lydinius reikėjo griežtai kontroliuoti, nes kartais jie būdavo su „įdaru“, o taleriai, pirma, buvo aukštos prabos, antra, pastovaus svorio ir, trečia, septyni Liūbeko taleriai pagal savo svorį sudarė rusišką grivną (204 g) [18, p. 7–8].

Beveik visi į Rusiją patekę taleriai keliaudavo į Maskvą, kur vietinėje monetų kalykloje buvo išlydomi į sidabro vielas, iš kurių vėliau buvo kaldinamos mažos, ovalios formos monetos. Šios monetos buvo vadinamos „žvyneliais“. Iš pradžių, valdant Ivanui IV (1533–1584), jos svėrė 0,68 g, bet jau XVII a. pabaigoje, 1698 m. Petro I (1682–1725) reformos metu, jų svoris siekė tik 0,28 g. Tad pačioje Rusijoje taleriai buvo naudojami beveik vien tik kaip žaliava. Jais buvo atsiskaitoma tik Rusijos europinėje dalyje, t. y. palei sieną su Pabaltijiu ar Lenkijos ir Lietuvos valstybe, ir naudoti prekybiniuose miestuose, prekiaujant su užsieniečiais. Taleriai buvo skiriami ir pasiuntiniams, vykstantiems į užsienį.

1 pav. **Austrija.** Strasbūro vyskupystė. Erhercogas Leopoldas. Taleris. 1621–1624 m. Enzisheimas. P – 28, 80 g, Ø 42 mm
Av. LEOPOLD:D:G:ARCHIDVX:
AVST:DVX:BVR:ETE:SAC:
C:ESM TIS F(CarO)
Rv. RELIQ:ARCHD:GVBERNAT:
PLEN:ET:COM:TIROL:LAND:ALS:
Be datos
Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.
Saugoma: Trakų istorijos muziejus. Inv. Nr. NL 14/315.

2. Kodėl atsirado jefimkos? Jefimkų kaldinimas

Galima būtų skirti keletą politinių ir ekonominių jefimkų atsiradimo priežasčių:

1. Jefimkos buvo reikalingos siekiant įsitvirtinti Ukrainoje. Įvedant jas, siekta Ukrainos pinigų ūkį įtraukti į Rusijos ūkį.

1648 m. Ukrainoje kilo Bogdano Chmelnickio sukilimas prieš Lenkijos ir Lietuvos valstybę. Šį sukilimą rėmė Rusija, siekusi įsitvirtinti Ukrainoje. Suvienodinus Rusijos ir tuo metu Europoje bei Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, t. y. ir Ukrainoje cirkulavusius pinigus, būtų buvę daug lengviau įgauti vietos gyventojų pasitikėjimą. Siekiant šio pasitikėjimo, Rusijai reikėjo pertvarkyti savo pinigų ūkį.

2. Jefimkos buvo reikalingos kariuomenei išlaikyti.

Kariuomenei neturėjo kilti jokių sunkumų vietinėje Ukrainos rinkoje, kurioje mažos sidabrinės kapeikos nors ir buvo žinomos, bet jos ištirpdavo tarp daugybės įvairių europietišκών monetų.

3. Kaip ir iš visų pinigų reformų, taip ir iš šios reformos buvo siekiama ekonominės naudos, t. y. papildyti išdą.

Rengiantis pinigų reformai, pirmiausia reikėjo sukaupti kuo daugiau talerių, todėl 1649 m. panaikinta visų norinčiųjų teisė laisvai kaldinti monetas. Tik valstybė turėjo teisę įsigyti visą į šalį įvežamą sidabrą [15, p. 85]. 1654 m. prasidėjo karas su Lenkijos ir Lietuvos valstybe, o naujos monetos vis dar nepasirodė. Nors sidabras ir buvo sukauptas, bet naujų monetų kaldinimą stabdė sunkumai, susiję su naujos monetų kaldinimo technikos įsisavinimu. Buvo sumontuotos iki tol Rusijai nematytos mašinos – kūjai. Kaip žinoma, iki tol visa monetų kalyba Rusijoje buvo rankų darbas. Buvo įkurta nauja monetų kalykla, gavusi angliškosios pavadinimą, nes įsikūrė buvusios angliškos prekybos kompanijos *Digbi* patalpose [8, p. 140].

Nauja monetų kalykla pradėjo veikti tik 1654 m. birželio mėn. Ji turėjo perdirbti 893 620 talerių į rublius ir polupoltinas (1/4 rublio, arba 25 kapeikos) bei kaldinti įvairių nominalų varinės monetas [18, p. 17]. Ant nutrintų talerių buvo kaldinamas caro, jojančio ant žirgo, atvaizdas ir legenda: „*Божию милостью великий государь, царь и великий князь Алексей Михайлович,*

2 pav. **Austrija.** Strasbūro vyskupystė. Erhercogas Leopoldas. Taleris. 1621 m. Halas. P – 27,89 g
Av. (LEOPOLDVS D G ARCHID
AVSTRLE DVX BVRG S CAES MTIS
ET)
Rv. ARCHIDVC:GVBERNATOR:
PLENARIVS COM:TIROL:
Rasta: Šiauliai. Lobis. 1960 m.
Saugoma: Ermitažas, B. Stavrovskio kolekcija.

3 pav. Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Pilypas IV. Patagonas. 1633 m. Briuselis. P – 23,14 g, Ø 43 mm
Av. PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAN·REX·
Data 16–33
Rv. ARCHID·AVST·DVX·BVRG·
BRAB·Z·
Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.
Saugoma: Trakų istorijos muziejus.
Inv. Nr. NL 14/318.

4 pav. Ispanijos Nyderlandai. Zelandija. Deventeris–Kampenas–Cviolis. Karolis V. Ekiu. 1555 m.
Av. MONE·NO·TRIVM·CIVITATVM·
IMPERIALIVM
Data 15–55
Rv. DAVENTRIENSIS·CAMPENSIS·
ZWOLLENSIS·
Rasta: Vilnius, Katedros aikštė. 1940 m.
Saugoma: M. Maksimovo kolekcija, Maskva.
Lit.: Davenport J. S. European crowns 1484–1600. Frankfurt am Main, Nr. 8534, 1977, p. 190.

всёя Великия и Малыя России“ (Dievo malone didysis valdovas, caras ir didysis kunigaikštis Aleksejus Michailovičius, visos Didžiosios ir Mažosios Rusijos). Ši legenda, kur Mažąja Rusija yra vadinama Ukraina, ant rusiškų monetų pasirodė pirmą kartą. Būtent dėl šios legendos ir dėl monetos formos mes lyg ir galėtume sakyti, kad jos buvo skirtos Ukrainai. Šios pirmosios nukaldintos monetos buvo išsiųstos į Ukrainą ir Baltarusiją, bet tuoj pat grįžo atgal, nes jų nepriėmė vietinė rinka dėl jų priverstinio kurso. Naujasis rublis buvo prilygintas 100 kapeikų, nors reali jo vertė buvo 64 kapeikos, o polupoltinos, kaldintos ant į keturias dalis padalyto talerio, – 16 kapeikų [15, p. 86]. Tad šia reforma buvo siekiama gerokai papildyti valstybės iždą. Minimas planuojamų perdirbti talerių skaičius turėjo duoti 32 170 320 kapeikų, arba 502 661,25 talerių, pelną (1 taleris buvo lygus 64 kapeikoms). Caras kartais turėjo net iki 60 procentų pelno nuo 1 talerio pirkimo. Toks didelis pelnas buvo gaunamas todėl, kad oficiali talerio supirkimo kaina buvo 50 kapeikų, o kai kurie pirkliai, gaudavę iš caro paskolų ar kitokių nuolaidų, privalėjo carui talerius tiekti net po 40 kapeikų [13, p. 78].

Tačiau Rusija nesugebėjo pasinaudoti gaunamu pelnu ir buvo priversta atsisakyti šių naujų monetų kaldinimo, nes nepavyko tvarkytis su techniniais sunkumais, kilusiais kaldinant naujas monetas (krentantis kaltas ne tik nukaldavo monetą, bet stiprus jo smūgis dažnai suskaldydavo ir pačius monetų spaudus, kuriuos gamino vienintelis visoje Maskvoje esantis raižytojas). Be to, Ukrainos gyventojai naujų monetų nepripažino, todėl jos buvo paskleistos tik Rusijos vietinėje rinkoje.

Nepavykus įvesti nepilnaverčio rublio, 1655 m. parengtas jau naujos operacijos planas. Tų pačių metų pradžioje buvo pradėtos kalti jefimkos su ženklų (kontrasignuoti taleriai). Jos buvo skirtos kariuomenei, esančiai užsienyje. Buvo atsisakyta mašinų ir vėl grįžta prie rankų darbo. Ant talerių, kaip jau anksčiau minėta, buvo įkalami du ženklai – raitelis ir data (visada tik vienoje monetos pusėje). Yra žinomos jefimkos, kuriose įkaltas tik vienas iš spaudų – arba metai (žinomas 1 egz.), arba tik raitelis. Žinomos ir jefimkos, kuriose išsikaltė tik apskrito spaudu apvadas, nes vidinė spaudu dalis buvo per giliai įrėžta. Pirmiausia buvo kalamas apvalus, o vėliau ir keturkampis spaudas.

Monetos kontrasignuotos visiškai vienodais spaudais, kurie skiriasi tik savo apvado skersmeniu. Kai kurių apvadas atsispaudė iki 5 mm, kitų yra siauresnis, o kitų visiškai atitinka spaudu dydį [19, p. 5]. Raitelio atvaizdas visose jefimkose yra vienodas. Jokių atmainų šis ženklas neturi. Visos monetos kaltos vienodu spaudu. Skiriasi jos tik dėl apvado (vienos su juo, kitos be) ir jo pločio. Įspaudas su data turi keletą atmainų, nes buvo kaldinta keliais spaudais [15, p. 83; 18, p. 6–7]. Šis įspaudas būna nuo 10 iki 14 mm ilgio ir skiriasi skaičių vaizdavimu.

Perkaldinami buvo visi taleriai, nupirkti dar 1649–1650 m., t. y. likučiai nepavykusios 1654 m. reformos, ir nupirkti 1655 m. Dabar taleriai buvo perkami ir Ukrainoje. Oficiali talerių supirkimo kaina buvo 50 kapeikų, o už Ispanijos Nyderlandų patagoną dėl prastesnės sidabro prabos mokėtos 48 kapeikos. Kontrasignatas buvo reikalingas tam, kad taleris nepapultų į rinką aplenkęs iždą, kuris netektų 14 kapeikų pelno už kiekvieną monetą. Prekiauti nekontrasignuotais taleriais buvo uždrausta [20, p. 156]. 1655 m. perkaldinta nuo 800 tūkst. iki 1 mln. talerių, išleistų ne mažiau kaip 150 Vakarų Europos vietų nuo XVI a. trečio dešimtmečio iki 1655 m. imtinai [15, p. 87]. Prekyba taleriais buvo naudinga ne vien tik valstybei, bet ir pavieniams asmenims tiek užsienyje, tiek ir pačioje Rusijoje. Maskvoje ir Londone 1621 m. talerių kainos skyrėsi 8,5 procento, o Maskvoje ir Narvoje 1674 m. – 7,6 procento [13, p. 78]. Talerių kainos skyrėsi ir pačioje Rusijoje. Štai 1649 m. valstybinė talerio kaina buvo 50

kapeikų, o Pskove ir Novgorode talerį galima buvo įsigyti už 46–48 kapeikas, o Archangelske – už 46–47 kapeikas [13, p. 76].

Be kontrasignuotų talerių, buvo išleistos ir pusės talerio kontrasignuotos monetos. I. Spaskis daro prielaidą, kad šios monetos galėjo atsirasti dėl gana dažno talerių įtrūkimo juos kontrasignuojant. Yra žinoma pakankamai daug jefimkų su įtrūkimais. Įkalant ženklus, galėjo nulūžti dalis monetos ir, nenorint visiškai jos prarasti, buvo nupjaunama taip, kad būtų nors pusė. Taip pat pusikės galėjo patekti ir su kitais atvežtais taleriais kaip išlyginamasis metalo svoris [14, p. 132].

Talerių kontrasignavimas nutrauktas tais pačiais 1655 m. ar 1656 m. pačioje pradžioje, nes dauguma žinomų talerių pažymėti 1655 m. data ir nežinomas nė vienas su vėlesne data. Bet Rusijos apyvartoje jefimkos išbuvo iki 1659 m. pradžios, kai jos buvo uždraustos ir po to iš gyventojų išpirkinėjamos variniais pinigais [17, p. 128]. Ukrainoje ir Baltarusijoje jefimkos išliko dar ilgai. Pasiekė jos ir Vakarų Europą bei Lietuvą. Į Lietuvą Aleksejaus Michailovičiaus (1645–1676) kontrasignuoti Europos taleriai galėjo patekti karo su Rusija metu.

1654 m. pavasarį Rusija paskelbė karą Lenkijos ir Lietuvos valstybei, siekdama prisijungti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, o jau 1655 m. rugpjūčio 8 d. rytą įžengė į Vilnių. Į Vilnių buvo atvykęs ir pats Rusijos caras Aleksejus Michailovičius. Rusijos kariuomenė Lietuvoje išbuvo iki 1661 m. Paskutinė Lietuvoje likusi Rusijos karinė įgula buvo paimta 1661 m. gruodžio 2 d. Vilniaus Aukštutinėje pilyje. Per tuos okupacinės kariuomenės Lietuvoje išbūtus metus galėjo būti į apyvarą paleistos ir iš Rusijos gautos jefimkos, kuriomis mokėti atlyginimai samdytai kariuomenei. Šių monetų į Lietuvą galėjo patekti ir vėliau, nes visoje Europoje jos buvo vertinamos kaip ir taleriai.

5 pav. Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Cviolis. Ferdinandas III. Riksdalderis. 1653 m. P – 28,65 g, Ø 44 mm
Av. ·MO·ARG·IMP·CIVITATVS·ZWOL·
Rv. ·FER·3·D·G·RO·IMP·SEM·AVGVS·
Data 1653
Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.
Saugoma: Trakų istorijos muziejus.
Inv. Nr. NL 14/317.

3. Lobiai ir rinkiniai

Šiandien yra žinomi 55 monetų lobiai, kuriuose tarp kitų monetų buvo rastos ir jefimkos. Paprastai lobiuose randama nuo 1 iki 30 jefimkų, tik Kijevo–Pečiorsko lavroje (vienuolyne) (Ukraina) buvo rasta 241 jefimka. Daugiausia jefimkų rasta Ukrainos teritorijoje (40 lobių). Baltarusijoje jefimkų rasta 7 lobiuose. Po keletą Rusijoje kontrasignuotų talerių rasta Danijos, Latvijos, Lietuvos, Olandijos ir Vengrijos teritorijose [18, p. 32–41]. Visose šiose valstybėse, išskyrus Lietuvą, buvo rasta tik po vieną lobį. Lietuvoje jefimkų rasta trijose žinomose vietose: Musteniuose (Trakų r.), Šiauliuose ir Vilniuje.

Musteniuose 1981 m. vasario mėn. pamatų duobėje buvo rastas 3 380 monetų lobis. Vėlyviausia šio lobyio moneta datuojama 1662 m. Lobyje, be įvairių valstybių ir įvairių nominalų monetų, buvo ir 11 talerių, iš jų 6 jefimkos. E. Ivanauskas ir I. Spaskis, aprašydami jefimkas, įvėlė keletą netikslumų ir klaidų [1, p. 159–161, Nr. 172; 18, p. 66, Nr. 207-a, 209-a; p. 89, Nr. 545-a; p. 115, Nr. 903-a; p. 118, Nr. 940-a; p. 148, Nr. 1301-a]. Pirmoji moneta – Austrijos Strasbūro vyskupystės erchercogo Leopoldo 1621–1624 m. Enzisheime kaldintas taleris. E. Ivanauskas ir I. Spaskis šią monetą priskyrė Elzasui. Be to, pirmasis pažymėjo, kad moneta yra be datos, o I. Spaskis monetą datavo 1623 m. Tačiau monetos neįmanoma tiksliai datuoti, nes vieta, kurioje buvo pažymėta data, yra suplota įmušant jefimkai datą. Antroji moneta – Ispanijos Nyderlandų Brabanto Pilypo IV 1633 m. patagonas, kaldintas Briuselyje, trečioji – Nyderlandų Jungtinių Provincijų Cviolio Ferdinando III 1653 m. riksdalderis. I. Spaskis suklydo šią monetą priskirdamas Geldernui. Ketvirtoji moneta – Nyderlandų Jungtinių Provincijų Gelderno 1654 m. riksdalderis, penktoji – Hamburgo Ferdinando II 1621 m. taleris. E. Ivanauskas ją datavo 1611 m. Monetą tiksliai datuoti trukdė ant dvejeta užkalta jefimka, tačiau, jei

6 pav. Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Riksdalderis. 1654 m. P – 28,76 g, Ø 43 mm
Av. MO·ARG·PR·O CONFOE·
BELG·GEL·
Rv. CONCORDIA·RES·PARVÆ·
CRESCVNT
Data 16–54
Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.
Saugoma: Trakų istorijos muziejus.
Inv. Nr. NL 14/319.

7 pav. **Hamburgas.** Ferdinandas II. Taleris. 1621 m. P – 28,62 g, Ø 42 mm
Av. MONETA:NOVA-CIVITATIS·
HAMBURGENSIS·
Rv. FERDINANDUS-II-D-G-ROMA·
IMP-SE-AU·

Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.

Saugoma: Trakų istorijos muziejus. Inv. Nr. NL 14/314.

8 pav. **Žemutinė Saksonija.** Braunšveigas–Liuneburgas. Georgas Kalenburietis. Taleris. 1641 m. P – 28,55 g, Ø 43 mm

Av. GEORG-HERTZOG-ZU-BR-U-LU·
Rv. AUFF-GOTT-TRAWEICH·
ANNO-1641-H-S·

Rasta: Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.

Saugoma: Trakų istorijos muziejus. Inv. Nr. NL 14/316.

tai būtų buvę 1611 m., tai valdovo vardas būtų buvęs ne Ferdinandas II, o Rudolfas II. Paskutinė šeštoji moneta – Žemutinės Saksonijos Braunšveigo–Liuneburgo Georgo Kalenburietis 1641 m. taleris. E. Ivanauskas šią monetą priskyrė Augustui, nors jis valdė 1610–1636 m. Visas Mustenių lobis yra saugomas Trakų istorijos muziejuje.

Šiauliuose jefimkos rastos 1960 m. P. Višinskio gatvėje Nr. 32, griauinant seną mūrinį dviejų aukštų namą, rūšio lubose paslėptame monetų lobyje [1, p. 224]. Didžiąją dalį šio lobiai monetų išsidalijo į aptikę darbininkai. Vėliau dalis monetų pateko į kolekcininkų rankas. Į Šiaulių „Aušros“ muziejų pateko tik menka šio lobiai dalis – 32 monetos. Vėlyviausia lobiai moneta – 1699 m. Tarp patekusių į muziejų monetų buvo ir 4 taleriai. Iš I. Spaskio 1988 m. išleisto katalogo sužinome, kad Šiaulių lobyje buvo rastos ir dvi jefimkos – Austrijos Strasbūro vyskupystės erchercogo Leopoldo 1621 m. taleris bei Ispanijos Nyderlandų Brabanto 1636 m. patagonas. Viena iš jų šiandien yra saugoma Valstybiniame Ermitaže Sankt Peterburge (Rusija) (toliau – Ermitažas), ji yra patekusi iš B. Stavrovskio kolekcijos. Kita jefimka saugoma šiauliečio S. Rumšos kolekcijoje [18, p. 41, Nr. 49; p. 171, Nr. 1543; p. 41, Nr. 49; p. 89, Nr. 559]. Beje, I. Spaskis Strasbūro vyskupystės talerį priskyrė Tirolio hercogystei.

Vilniuje rasta jefimka buvo ne lobyje. Anot S. Janušonio, ji rasta 1940 m. Katedros aikštės teritorijoje. Ši jefimka saugoma privačioje M. Maksimovo kolekcijoje Maskvoje [18, p. 41, Nr. 50; p. 68, Nr. 250]. Tai Ispanijos Nyderlandų Zelandijos provincijos Deventerio–Kampeno–Cviolio Karolio V 1555 m. ekiu. Tokios monetos kaip taleriai retai randamos atskirai, todėl galima būtų daryti prielaidą, kad jefimka rasta lobyje. E. Ivanausko sudarytame monetų lobiai sąvade randame žinutę, kad 1940 m. Vilniuje Katedros aikštėje buvo rastas XVI a. antros pusės monetų lobis [1, p. 35]. Ar Katedros aikštėje aptiktas ir XVII a. lobis, nežinoma. Tad Vilniuje rastos monetos tiksli radimvietė nėra labai aiški.

Dauguma muziejų, kurie savo fonduose turi rusiškų jefimkų, negali pasigirti didele jų gausa. Didžiausią jefimkų rinkinį turi Ermitažas – 421 vnt., Valstybinis istorijos muziejus Maskvoje – 150 jefimkų ir Istorijos muziejus Kijeve – 22 vnt. Vakarų Europos muziejuose didžiausias jefimkų kiekis saugomas Valstybiniame Berlyno muziejuje – 14 vnt. Kiti muziejai dažniausiai turi jų iki dešimties. Iš privačių rinkinių paminėtinas Vilio Fukso (Valdorfas, Vokietija) jefimkų rinkinys, kurį sudaro daugiau kaip 200 jefimkų.

Lietuvoje XIX a. pabaigoje keturios jefimkos buvo saugomos Vilniaus senienų muziejuje, įkurtame 1855 m. Senienų muziejaus archyvo duomenimis, 1865 m. gegužės 4 d. muziejuje buvo 2 jefimkos [7]. Galbūt į muziejų jos pateko 1864 m. balandžio 11–gegužės 11 d., kai Vladislovas Kujevičius perdavė 2 žetonus ir 2 kontrastuotas monetas, 1860 m. rastas Drujoje, Vilniaus gub. (dab. Breslaujos r., Vitebsko sr., Baltarusija) [6, l. 113, Nr. 12]. 1869 m. sudarytame numizmatikos skyriaus daiktų kataloge minimos jau 3 jefimkos [9, l. 2]. Trys jefimkos minimos ir 1879 m. išleistame Senienų muziejaus eksponatų kataloge [10, p. 80]. Tačiau tik 1885 m. pakartotinai išleistame kataloge yra tiksliau aprašytos šios trys jefimkos. Tai buvo Olandijos (1622 m.), Anglijos (1624 m.) ir Braunšveigo (1622 m.) taleriai [11, p. 93, Nr. 192–194]. Anglijos talerį, o tiksliau – kroną, vėliau mini ir I. Spaskis [18, p. 27–28, 188, Nr. 1734]. Tai vienintelė žinoma Anglijos moneta su Aleksejaus Michailovičiaus kontrastu. Bet kyla abejonių, ar Senienų muziejus tikrai turėjo tokią monetą ir ar nebus čia išsivėlusios monetos priklausomybės nustatymo klaida. Angliškose kronose, valdant Džeimsui I (1603–1625), datų nebuvo. Jos pradėtos žymėti tik valdant Karoliui I (1625–1649). Yra žinomos kronos su 1642, 1643 ir

1644 m. datomis [2, p. 230–231]. Tad senienu muziejuje minima angliška jefimka arba yra ne angliška, arba neteisingai buvo nurodyta jos data. Galbūt moneta buvo 1642 m.

Nepakankamai aišku, kokios monetos slepiasi ir po Olandijos bei Braunšveigo talerių pavadinimais. Galbūt monetų priklausomybė buvo nustatyta pagal įrašus legendoje. Tad Olandijos taleris priklausytų Nyderlandų Jungtinių Provincijų Olandijos provincijai, o Braunšveigo talerio mes negalime priskirti prie šio miesto talerių, nes jie pradėti kaldinti tik nuo 1624 m. Tad, matyt, tai buvo Braunšveigo hercogystės taleris. J. Davenportas nurodo keturias hercogystės vietas, kur buvo kaldinami taleriai. Tačiau pagal įrašus monetų legendoje galbūt galėtume Senienų muziejaus jefimką priskirti tik vienai iš jų. Frydricho Ulricho (1613–1634) Braunšveigo–Volfenbiutelio talerių legendose po valdovo vardo yra titulas – DVX:BRUNSVIC [4, p. 93–94]. O kitų vietovių valdovų tituluose rašoma tik BR arba BRUN. Tai – Braunšveigo–Liuneburgo–Harburgo, Braunšveigo–Liuneburgo–Danenbergo ir Braunšveigo–Liuneburgo taleriuose.

Be šių 3 jefimkų, 1885–1898 m. Senienų muziejui padovanota dar 1 jefimka – 1638 m. Braunšveigo taleris [12, p. 121]. Ši moneta galėjo būti Braunšveigo miesto Ferdinando III [3, p. 47] arba Braunšveigo hercogysčių taleris: naujosios Volfenbiutelio linijos hercogo Augusto, Braunšveigo–Liuneburgo–Harburgo hercogo Vilhelmo ir Braunšveigo–Liuneburgo hercogo Georgo.

Šiandien tik du Lietuvos muziejai gali pasigirti turintys jefimkų. Daugiausia Rusijos kontrasignuotų talerių turi Trakų istorijos muziejus. Tai anksčiau minėtos 6 jefimkos iš Mustenių lobio. Viena jefimka yra saugoma Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Tai Ispanijos Nyderlandų Flandrijos Pilypo IV 1652 m. patagonas [19, p. 62, Nr. 943; 16, p. 151, Nr. 981; 18, p. 98, Nr. 697].

Be muziejų, jefimkų Lietuvoje turėjo ir turi privatūs asmenys. Galbūt vieną iš didžiausių jefimkų rinkinių iki karo turėjo A. Brodovskis (1859–1928). I. Spaskio knygoje minima, kad 12 jefimkų, saugomų Vitebsko (Baltarusija) muziejuje, yra iš A. Brodovskio kolekcijos, kurią jis surinko ilgą laiką gyvendamas Vilniuje. Neabejotina, kad keletas iš šių monetų į kolekciją pateko iš Lietuvos radimviečių iki 1914 m. [18, p. 41]. Kolekcijoje buvo Nyderlandų Jungtinių Provincijų Gelderno 1649 m. ir Fryzijos 1610 m., Ispanijos Nyderlandų Brabanto Alberto ir Izabelės be datos, Žemutinės Saksonijos Braunšveigo–Naujojo–Volfenbiutelio 1651 m., Rostoko Ferdinando III 1637 m., Saksonijos Johano Georgo 1624 m. ir 1628 m., Heseno–Kaselio Vilhelmo VI 1638 m., Augsburgio Ferdinando III 1641 m., Vengrijos Matiaso 1614 m. ir Ferdinando 163 m. (166 arba 167), Transilvanijos Gabrielio Bethleno 1622 m. kontrasignuoti taleriai [18, p. 62, Nr. 148; p. 80, Nr. 414; p. 83, Nr. 459; p. 109, Nr. 830; p. 121, Nr. 983; p. 132, Nr. 1110, 1117; p. 151, Nr. 1329; p. 163, Nr. 1462; p. 178, Nr. 1621, 1631; p. 180, Nr. 1650].

Viena moneta, anot I. Spaskio, 1971 m. buvo vilniečio D. Goldbergo kolekcijoje – Nyderlandų Jungtinių Provincijų Gelderno 1650 m. riksdalderis [18, p. 63, Nr. 166]. Dar viena moneta – Lenkijos Vladislovo IV Vazos 1641 m. taleris yra saugomas vilniečio Zenono Pažarausko kolekcijoje [5, p. 66]. Ši moneta aptikta 1965 m. Kanevo (Čerkasų sr., Ukraina) lobyje [18, p. 35, 182, Nr. 1669]. Taip pat trys monetos XX a. devintą dešimtmetį buvo šilutiškio Vlodo Zenkevičiaus kolekcijoje – Norvegijos Kristijono IV 1648 m. speciedalderis, buvęs A. Petropavlovskio (Kanevas, Ukraina) kolekcijoje [2, p. 167, Nr. 3534; 18, p. 185, Nr. 1702-a], Nyderlandų Jungtinių Provincijų Gelderno 1624 m. riksdalderis [2, p. 561, Nr. 4828] ir Nyderlandų Jungtinių Provincijų Gelderno 1648 m. liovendalderis (liūto taleris) [2, p. 567, Nr. 4850].

Pagal paskutinį I. Spaskio jefimkų katalogą, kur aprašytos 1 735 monetos iš įvairių muziejų ir privačių kolekcijų bei minėtų įvairiuose leidiniuose nuo XVIII a., tarp visų žinomų talerių daugiausia yra Nyderlandų Jungtinių Provincijų (24,8%, arba 430 vnt.), Ispanijos Nyderlandų (16,9%, arba 293 vnt.) ir Žemutinės Saksonijos (18%, arba 313 vnt.). Iš visos Europos valstybių yra nežinomi tik kontrasignuoti Prancūzijos ekiu, o visų kitų kraštų monetos dažniau ar rečiau yra gavusios Maskvos kontrasignatą. Iš visų mūsų straipsnyje minimų su Lietuva susijusių jefimkų (31 vnt.) taip pat daugiausia yra Nyderlandų Jungtinių Provincijų (8 vnt.), Ispanijos Nyderlandų (5 vnt.) ir Žemutinės Saksonijos (6 vnt.) monetų. Po 2 jefimkas yra Saksonijos, Strasbūro vyskupystės ir Vengrijos. Dar 6 iš įvairių kitų vietų. Pagal laikotarpį rečiausios jefimkos yra XVI a. Jų žinoma tik apie 120. Tarp mūsų aprašomų tokia yra tik viena moneta – Ispanijos Nyderlandų Zelandijos Deventerio–Kampeno–Cviolio 1555 m. ekiu, rasta Vilniuje.

Išvados

Straipsnyje minima 31 su Lietuva susijusi moneta – Rusijos caro Aleksejaus Michailovičiaus (1645–1676) 1655 m. data kontrasignuoti Vakarų Europos taleriai – jefimkos, nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų apyvartoje. Tai liudija 9 Lietuvoje rastos monetos (Mustenių, Trakų r. – 6 vnt. ir Šiaulių – 2 vnt. monetų lobiuose bei pavienis radinys Vilniuje). Keletas jefimkų galėjo būti rastos ir kitose Lietuvos vietovėse, nes XIX a. ir XX a. pradžioje 16 tokių monetų buvo saugoma Lietuvoje (12 jefimkų buvo vilniečio A. Brodovskio (1859–1928) rinkinyje, 4 XIX a. pab. monetos – Vilniaus senienų muziejuje).

Šiandien jefimkomis gali pasigirti tik du Lietuvos muziejai – Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus (1 vnt.) ir Trakų istorijos muziejus (6 vnt.). Toks nedidelis šių monetų kiekis rodo jų retumą, tačiau ir jos dar yra skirstomos į mažiau retesnes ir daugiau retesnes.

Rečiausios tarp šiandien saugomų Lietuvos muziejuose yra Strasbūro vyskupystės erchercogo Leopoldo ir Hamburgo miesto Ferdinando II jefimkos.

*Priedas***Jefimkos rastos arba saugotos, arba saugomos Lietuvos muziejuose ar privačiuose rinkiniuose***Musteniai, Trakų r. Lobis. 1981 m.*

Austrija. Strasbūro vyskupystė. Erchercogas Leopoldas. Taleris. 1621–1624 m. Enzsheimas.

Hamburgas. Ferdinandas II. Taleris. 1621 m.

Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Pilypas IV. Patagonas. 1633 m. Briuselis.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Cviolis. Ferdinandas III. Riksdalderis. 1653 m.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Riksdalderis. 1654 m.

Žemutinė Saksonija. Braunšveigas–Liuneburgas. Georgas Kalenburgietis. Taleris. 1641 m.

Šiauliai. Lobis. 1960 m.

Austrija. Strasbūro vyskupystė. Erchercogas Leopoldas. Taleris. 1621 m. Halas.

Ispanijos Nyderlandai. Brabantas. Patagonas. 1636 m. Antverpenas.

Vilnius, Katedros aikštė. 1940 m.

Ispanijos Nyderlandai. Zelandija. Deventeris–Kampenai–Cviolis. Karolis V. Ekiu. 1555 m.

Vilniaus senienų muziejus. XIX a. II p.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Olandija. Taleris. 1622 m.

Anglija. Krona. 1624 m. (Galbūt 1642 m.)

Braunšveigas. Taleris. 1622 m. (galbūt Braunšveigo–Volfenbiutelio hercogystė. Frydrichas Ulrichas).

Braunšveigas. Taleris. 1638 m. (galbūt Braunšveigo miesto Ferdinando III taleris)

Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus.

Ispanijos Nyderlandai. Flandrija. Pilypas IV. Patagonas. 1652 m.

Vilniečio A. Brodovskio (1859–1928) kolekcija.

Augsburgas. Ferdinandas III. Taleris. 1641 m.

Hesenas–Kaselis. Vilhelmas VI. Taleris. 1638 m.

Ispanijos Nyderlandai. Brabantai. Albertas ir Izabelė. Patagonas. Be datos.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Riksdalderis. 1649 m.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Fryzija. Riksdalderis. 1610 m.

Rostokas. Ferdinandas III. Taleris. 1637 m.

Saksonija. Johanas Georgas. Taleris. 1624 m.

Saksonija. Johanas Georgas. Taleris. 1628 m.

Vengrija. Matiasas. Taleris. 1614 m.

Vengrija. Ferdinandas. Taleris. 163 m. (166 arba 167)

Transilvanija. Gabrielis Bethlenas. Taleris. 1622 m.

Žemutinė Saksonija. Braunšveigas–Naujasis–Volfenbiutelis. Taleris. 1651 m.

Vilniečio D. Goldbergo kolekcija.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Riksdalderis. 1650 m.

Vilniečio Zenono Pažarausko kolekcija.

Lenkija. Vladislovas IV Vaza. Taleris. 1641 m.

Šilutiškio Vlado Zenkevičiaus kolekcija.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Riksdalderis. 1624 m.

Nyderlandų Jungtinės Provincijos. Geldernas. Liovendalderis (liūto taleris).
1648 m.

Norvegija. Kristijonas IV. Speciedalderis. 1648 m.

Literatūra

1. Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai paslėpti 1390–1865 metais. V., 1995.*
2. Davenport J. S. *European Crowns 1600–1700. Galesburg Illinois, 1974.*
3. Davenport J. S. *German Church and City Talers 1600–1700. Galesburg Illinois, 1967.*
4. Davenport J. S. *German Secular Talers 1600–1700. Frankfurt am Main, 1976.*
5. Ruzas V. *Vladislovo Vazos medaliai/Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė, 1998, t. 14.*
6. *Spis ofiar które wpłynęły do Muzeum Starożytności od 11 Stycznia 1856 r./Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (VUB RS), F 46–173.*
7. *VUB RS, F 47–A 30.*
8. Векслер А., Мельникова А. *Московские клады. Москва, 1988.*
9. *Каталог мюнц-кабинета Виленского музея древностей/составил К. Шмидт. 1869// Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (LMACB RS), F 22–31.*
10. *Каталог предметов музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке/составил Ф. Добрянский. Вильна, 1879.*
11. *Каталог предметов музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке. Вильна, 1885.*
12. *Каталог предметов музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке/составил Покровский Ф. Вильна, 1898/1899.*
13. Потин В. М. *Талеры на территории Русского государства в XVI–XVII веках//Прошлое нашей родины в памятниках нумизматики. Ленинград, 1977.*
14. Спасский И. Г. *Денежное хозяйство Русского государства в середине XVII века и реформы 1654–1663 годов//Археографический ежегодник за 1959 г. Москва, 1960.*
15. Спасский И. Г. *Исследование в Эрмитаже ефимков с русской надчеканкой 1655 г.//Нумизматика в Эрмитаже. Ленинград, 1987.*
16. Спасский И. Г. *Каталог ефимков 1655 г.//Нумизматика и эпиграфика (Киев), Но 4, 1971.*
17. Спасский И. Г. *Реформы царя Алексея Михайловича//Русская монетная система. Ленинград, 1970.*
18. Спасский И. Г. *Русские ефимки. Исследование и каталог. Новосибирск, 1988.*
19. Спасский И. Г. *Талеры в русском денежном обращении 1654–1659 годов. Сводный каталог ефимков. Ленинград, 1960.*
20. Федоров-Давыдов Г. А. *Монеты-свидетели прошлого. Москва, 1985.*

Straipsnis gautas 2001 m. vasario mėn.

Priimtas spaudai 2001 m. kovo mėn.

Summary

RUSSIAN YEFIMOKS IN LITHUANIA

Eduardas Remecas

The article describes Western European yefimoks counterstamped as of the date 1655 by the Russian tsar Alexei Mikhailovich (1645–1676). The causes of their origination are analysed and 31 such coin relating to Lithuania is described. Nine coins were found in Lithuania: 6 pieces in the Musteniai hoard (Trakai region) (1662/1981), 2 pieces in the Šiauliai hoard (1699/1960), and a single stray find in Vilnius. Twelve yefimoks were in the collection of the resident of Vilnius, A.I. Brodovsky (1859–1928), which is now stored in Vitebsk Museum (Belarus). Four coins were on exhibition in Vilnius Museum of Antiques at the end of the 19th century. Today in Lithuania, six yefimoks are among the exhibits of Trakai Historical Museum, one – in Kaunas Vytautas the Great War Museum, and a few coins are held in private collections.